

Верховний
Суд

Окремі питання застосування кримінального процесуального законодавства під час розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з домашнім насильством

Світлана ЯКОВЛЄВА,
суддя Верховного Суду у Касаційному кримінальному суді
доктор філософії у галузі права

Науково-практичний семінар щодо обговорення актуальних проблем реагування, документування та розслідування фактів домашнього насильства й кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством

24 квітня 2024 року

Законодавство України

- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 року №2229-VIII
- Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06 грудня 2017 року №2227-VIII

Новели Законодавства

- Внесено зміни до КК та КПК з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами
- Нові злочини:
  - Примушування до абортів без добровільної згоди потерпілої особи (ч. 2 ст. 134 КК)
  - Примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи (ч. 4 ст. 134 КК)
  - Примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК)
  - Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (Ст. 390-1 КК)
  - Зміни до ст. 152 КК

Поняття домашнього насильства

Це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються:

- в сім'ї чи в межах місця проживання,
- між родичами,
- між колишнім чи теперішнім подружжям,
- між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь

Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII
«Про запобігання та протидію домашньому насильству»

Поняття домашнього насильства

Всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні.

п. «b» ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція)

Злочини, пов'язані із домашнім насильством

1. Слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст. 1 ЗУУ № 2229-VIII незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті (частині статті) КК кваліфікованого складу злочину.

2. Злочин, пов'язаний із домашнім насильством:

є ширшим за поняття «домашнє насильство» у нормі ст. 126-1 КК і може полягати не лише у вчиненні цього злочину, а й в інших суспільно небезпечних діяннях, які мають ознаки домашнього насильства;

не є відсилочним, у розумінні законодавця має комплексний характер й регламентується у різних сферах суспільних відносин. При встановленні змісту згаданого поняття слід виходити з конкретних фактичних обставин справи, а не тільки з кваліфікації дій винуватця;

є будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого містять хоча б один із елементів, перелічених у ст. 1 ЗУ № 2229-VIII, незалежно від того, чи вказано їх у відповідній статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину.

3. Встановлена у п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК заборона закриття кримінального провадження поширюється на осіб, які вчинили злочин, пов'язаний із домашнім насильством, за умови, що слідчі органи пред'явили особі таке обвинувачення і вона мала можливість захищатися від нього.

Постанова ОП ККС справа № 453/225/19, провадження № 51-4000кмо19

Обґрунтування наявності домашнього насильства

- посилення лише на те, що потерпілим від злочину є член сім'ї обвинуваченого, недостатньо для того, аби стверджувати про існування ситуації домашнього насильства
- сторона обвинувачення має довести обставини, які свідчать, що потерпіла від інкримінованого злочину особа є у той же час і жертвою домашнього насильства
- докази існування ситуації домашнього насильства можуть міститися і в самих обставинах злочину, які доводять, що певний випадок насильства є проявом поведінки, характерної для домашнього насильства

Постанова ККС ВС у справі № 717/764/20 (провадження № 51-6117км20)

Види домашнього насильства

- фізичне насильство ;
- сексуальне насильство;
- психологічне насильство;
- економічне насильство.

Фізичне насильство

Форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру

Сексуальне насильство

Форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності

Психологічне насильство

Форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи

Економічне насильство

Форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру

Відмежування положення ст. 126-1 КК та ст. 173-2 КУпАП

ст. 173-2 КУпАП

вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення такого припису

ст. 126-1 КК

умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи

Відмежування положення ст. 126-1 КК України та ст. 173-2 КУпАП

Шкода фізичному або психологічному здоров'ю потерпілої особи, передбачена ст. 173-2 КУпАП, саме з метою відмежування від шкоди, визначеної ст. 126-1 КК, не охоплюється поняттям «фізичні або психологічні страждання, втрата працездатності, емоційна залежність, погіршення якості життя потерпілої особи».

Постанова ККС у справі № 583/3295/19 (провадження № 51–6189км20))

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст.126-1 КК України.

Однією з умов кримінальної відповідальності за домашнє насильство є те, що воно має бути систематичним.

Систематичність можна визначити як вчинення трьох або більше діянь, які пов'язані однаковими або подібними об'єктами, вчиняються у межах однієї й тієї самої форми вини, спрямованих на досягнення загального результату

Закінченим домашнє насильство вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. для доведення ознаки систематичності необхідно брати до уваги й факти притягнення насильника до адміністративної відповідальності.

Відсутність систематичності = відсутність складу ст. 126-1 КК=можливість перекваліфікації на менш тяжкий злочин

Постанові ККС у справі № 583/3295/19 (провадження № 51– 6189км20)

Злочини, пов'язані з сексуальним насильством

- Ст. 152 КК. Зґвалтування
- Ст. 153 КК. Сексуальне насильство
- Ст. 154 КК. Примушування до вступу в статевий зв'язок

Сексуальне насильство між подружжям

Відповідальність за зґвалтування, або сексуальне насильство, яке вчинено між подружжям / колишнім подружжям чи з особою, з якою кривдник не перебуває в офіційно зареєстрованому шлюбі, але перебуває у сімейних чи просто близьких відносинах передбачена ч. 2 ст. 152 або ч. 2 ст. 153 ККУ.

Відмінність у кваліфікації полягає у встановленні об'єктивної сторони злочину - дії, пов'язані з проникненням в тіло іншої особи (ст. 152 КК) або не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи (ст.153 КК)

Потрібно встановити, що дії сексуального характеру були вчинені за відсутності чітко вираженого, явного, переконливого, такого, щоб інша особа зрозуміла, що особа бажає сексуального проникнення в її тіло або вчинення інших дій, волевиявлення, за якого кожен із партнерів упевнений у добровільній згоді іншого на конкретні дії сексуального характеру, що виражена в певній зовнішній формі (вербально, жестами, мімікою чи конклюдентними діями тощо);

Добровільність згоди має бути підтверджена доказами в кримінальному провадженні, оскільки законодавець установив у ст. 152 КК презумпцію незгоди потерпілого;

Від контексту супутніх обставин значною мірою залежить визначення вільності волевиявлення про добру волю особи.

Постанова ККС ВС у справі № 566/1420/19 провадження № 51-326км21

Початок досудового розслідування

- Кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення
- Може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого
- П. 1 ч. 1 ст. 477 КПК доповнено
- «статтею 126-1 (домашнє насильство)»
- «статтею 134 (незаконний аборт або стерилізація)»
- «статтею 151-2 (примушування до шлюбу)»
- «частиною першою статті 153 (сексуальне насильство)»

Кваліфікація злочинів, пов'язаних з домашнім насильством

- якщо домашнє насильство полягає в діянні, яке співпадає з ознаками іншого злочину, але потерпілий - спеціальний, насильство носить систематичний характер і максимум санкції за цей інший злочин нижче чи рівний санкції, передбаченій ст.126-1 КК, - кваліфікація відбувається за ст. 126-1 КК;
- якщо потерпілий спеціальний, але немає систематичності – кваліфікація за відповідною статтею КК України та п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК;
- якщо домашнє насильство вчиняється щодо спеціального потерпілого у присутності дитини - враховується і п. 6 ч. 1 ст. 67 КК.

Кваліфікація злочинів, пов'язаних з домашнім насильством

- якщо санкцією ст. 126-1 КК (за наявності ознак діяння, передбаченого у цій статті) не охоплюються інші злочини, що становлять зміст насильства, - вони потребують додаткової кваліфікації за іншими статтями, відповідно, кваліфікація відбуватиметься за сукупністю ст. 126-1 КК та інших статей КК, що передбачають ці злочини;
- якщо спеціальний потерпілий передбачений як кваліфікуюча ознака певного складу злочину - кваліфікація відбувається за тією частиною статті, де передбачена ця ознака.

Принцип юридичної відповідальності non bis in idem

Домашнє насильство є системою взаємопов'язаних дій, які полягають у вчиненні систематичних дій (не менше трьох) і полягають у вчиненні фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Доведення факту систематичності актів домашнього насильства може здійснюватися різними засобами. В тому числі один чи кілька епізодів такого насильства, за які особа була притягнута до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП. Водночас поряд із такими епізодами домашнього насильства має існувати один чи декілька епізодів насильства, за які особа не притягувалася до адміністративної відповідальності.

Доведення ознаки систематичності у складі домашнього насильства полягає у констатації того, що відповідні дії становлять систему, тобто є послідовними та повторюваними. Якщо мали місце факти притягнення особи за вчинення домашнього насильства до адміністративної відповідальності, однак вона знову вчинює акт домашнього насильства і кількість окремих фактів домашнього насильства сукупно вчинено щонайменше тричі, то є підстави для кримінально правової оцінки таких дій за ст. 126-1 КК.

Постанова ККС справа № 755/4894/22 (провадження № 51-6608км23)

Принцип non bis in idem

Не порушено

попереднє притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства за умови подальшої повторюваності вчинення протиправних дій щодо певної потерпілої особи чи осіб і настання конкретних наслідків, які визначені законодавцем як більш тяжкі, ніж ті, що зазначені в законодавстві України про адміністративні правопорушення, не свідчить про подвійне притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, а підтверджує систематичність дій винуватої особи.

Порушено

за одні й ті ж діяння особу спершу притягують до адміністративної, а потім до кримінальної відповідальності.

Особливості дії п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України

- Стосується вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах
- Є обставиною, що обтяжує покарання
- Поширюється, незалежно від факту спільного проживання, в тому числі, на дітей осіб, які спільно проживали (проживають) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою

Постанова ККС ВС у справі № 741/1454/18 (провадження № 51–703км20).

Доказування факту домашнього насильства

Діяння та наслідки, зазначені у ст. 126-1 КК, підлягають доказуванню і оцінці, виходячи з положень статей 84, 92, 94 КПК.

Може відбуватися будь-якими доказами, допустимими у кримінальному провадженні, і закон не містить вимоги доведення його спеціально визначеними засобами доказування

Факт документування домашнього насильства має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази

Закінченим кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК, вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків.

Не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факти актів насильства

Систематичність домашнього насильства, яке наполегливо продовжує вчиняти винувата особа, у тому числі, але не виключно, може бути підтверджена попереднім притягненням її до адміністративної відповідальності не менше двох разів за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП

Постанови ККС ВС у справі № 585/3184/20 (провадження № 51-5266км21) справа № 583/3295/19 (провадження № 51-6189км20)

Доказування факту домашнього насильства

Для того, щоб обґрунтувати наявність домашнього насильства у конкретному випадку, сторона обвинувачення має довести обставини, які свідчать, що потерпіла від інкримінованого злочину особа є у той же час і жертвою домашнього насильства. Це не виключає того, що докази існування ситуації домашнього насильства можуть міститися і в самих обставинах злочину, які доводять, що певний випадок насильства є проявом поведінки, характерної для домашнього насильства.

Необхідною умовою визнання судом злочину таким, що пов'язаний з домашнім насильством, є відображення цієї обставини у формулюванні обвинувачення з встановленням органом досудового розслідування відповідних фактичних обставин.

Постанова ККС у справі № 717/764/20 (провадження № 51-6117км20)

Потерпілі від домашнього насильства

Перелік визначений ст. 3 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»
Посилання лише на те, що потерпілим від злочину є член сім'ї обвинуваченого, недостатньо для того, аби стверджувати про існування ситуації домашнього насильства. обвинувачення має довести обставини, які свідчать, що потерпіла від інкримінованого злочину особа є у той же час і жертвою домашнього насильства
Дія п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК поширюється, незалежно від факту спільного проживання, в тому числі, на дітей осіб, які спільно проживали (проживають) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою.

Дитина, як Потерпілі від домашнього насильства

- Дитина - особа, яка не досягла 18 років
- Зазнала домашнього насильства у будь-якій формі
- Або стала свідком (очевидцем) такого насильства

(ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»)

Угоди про примирення

- Угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника.
- Якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим із числа осіб, визначених ст.44 цього Кодексу

Закриття кримінального провадження

- Закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення у провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством **НЕ ДОПУСКАЄТЬСЯ**
- Встановлена в п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК заборона закриття кримінального провадження поширюється на осіб, які вчинили злочин, пов'язаний із домашнім насильством, за умови, що слідчі органи пред'явили особі таке обвинувачення і вона мала можливість захищатися від нього

Практика ЄСПЛ

«Проблема домашнього насильства, що може мати різні форми, починаючи від фізичного насильства і завершуючи психологічним насильством чи словесними образами, є загальною проблемою, яка непокоїть усі державичлени та не завжди лежить на поверхні, оскільки часто постає в контексті особистих стосунків або закритих систем, до того ж від такого насильства страждають не лише жінки. ЄСПЛ визнав, що чоловіки також можуть бути жертвами домашнього насильства, насправді й діти дуже часто прямо чи опосередковано теж стають жертвами таких подій...»

Справа «Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey),
рішення від 9.06.2009 року •

Рішення у справі «Е.С. та інші проти Словаччини» (E. S. and Others v. Slovakia)

У цій справі було встановлено, що Словаччина не забезпечила заявниці та її дітям терміновий захист від насильства з боку її чоловіка, що є порушенням ст. 3 ЄКПЛ (захист від нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження) та ст. 8 ЄКПЛ (право на повагу до приватного та сімейного життя)

Рішення у справі «Беваква та С. проти Болгарії» (Bevacqua and S. v. Bulgaria)

Суд звернув увагу на те, що ставлення до проблеми домашнього насильства як до «приватної справи» несумісне з обов'язком держави захищати сімейне життя громадян і заявників зокрема. Визнав порушення статті 8 Європейської конвенції, що право на повагу до приватного та сімейного життя заявників (мати та її дитина) було порушено через нездатність суду своєчасно вирішити питання визначення тимчасового місця проживання дитини, недостатність і неефективність заходів, які були застосовані у відповідь на поведінку колишнього чоловіка заявниці.

Рішення у справі «Белшан проти Румунії» (Vălșan v. Romania) від 23 травня 2017 року

Суд визнав порушення статті 3 ЄКПЛ через нездатність органів влади належним чином захистити заявницю від насильства її чоловіка та порушення статті 14 ЄКПЛ (заборона дискримінації), що застосовується разом зі статтею 3, оскільки насильство було гендерно-орієнтованим

Суд також зауважив, що чоловік заявниці вчиняв стосовно неї насильство, а органи влади повинні були знати про таке насильство, з огляду на її неодноразові звернення щодо надання допомоги як до поліції, так і до судів

Верховний
Суд

Дякую за увагу!